

HARBIY TAYYORGARLIKDA KOGNITIV QOBILIYATLARNING O'RNI**Abdug'apponova Diyora Fazliddin qizi****Samarqand davlat pedagogika instituti****Ijtimoiy fanlar fakulteti Psixologiya yo'nalishi 2-bosqich talabasi****abdugapponovadiyora1@gmail.com****+99897-616-22-25****<https://doi.org/10.5281/zenodo.17921533>**

Annotatsiya: ushbu ilmiy maqolada harbiy tayyorgarlik jarayonida kognitiv qobiliyatlarning ahamiyati, ularning shakllanish mexanizmlari, tezkor qaror qabul qilish, stress ostida vaziyatni tahlil qilish, kuzatuvchanlik, diqqat va xotira jarayonlarining harbiy xizmatchilar samaradorligiga ta'siri ilmiy asoslanadi. Neyropsixologik, pedagogik va harbiy psixologiya yondashuvlari integratsiyasi orqali harbiy ta'lim tizimida kognitiv tayyorgarlikni kuchaytirishning zamonaviy metodlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: kognitiv qobiliyat, harbiy tayyorgarlik, diqqat, xotira, tezkor qaror, stress, kuzatuvchanlik, neyropsixologiya.

Bugungi globalashuv jarayonida harbiy xizmat faqat jismoniy kuchni emas, balki yuqori darajadagi tafakkur, fikrlash, tahlil qilish, axborotni tez qayta ishlash, vaziyatga mos ravishda qaror qabul qilish kabi kognitiv qobiliyatlarni ham talab qilmoqda. Zamonaviy urushlar ko'proq axborot, iqtisodiy, psixologik va texnologik vositalar orqali olib borilishi, jang maydoni esa raqamli hamda sun'iy intellekt asosida boshqarilayotgan tizimlar orqali kechishi bilan ajralib turadi. Ana shunday sharoitda harbiy xizmatchining intellektual salohiyati, aqliy chidamliligi, tezkor tafakkuri, kuzatuvchanligi, mantiqiy tahlil imkoniyatlari muvaffaqiyat kalitiga aylanadi.

Shu nuqtayi nazardan, harbiy tayyorgarlik tizimiga kognitiv psixologiya yondashuvlarini integratsiya qilish, xizmatchilarda intellektual, analitik, strategik fikrlash kabi yuqori mental funksiyalarni rivojlantirish davr talabidir. Kognitiv qobiliyat — bu insonning axborotni qabul qilish, uni qayta ishlash, tahlil qilish, xotirada saqlash va kerak bo'lganda undan samarali foydalanish imkoniyatidir. Harbiy sohada bu qobiliyatlar quyidagilar uchun zarur: Vaziyatni tezkor baholash, Taktik reja ishlab chiqish, Stress va tahdid ostida qaror qabul qilish, Ko'p bosqichli logistika va axborot tizimlarini boshqarish, Texnik vositalardan to'g'ri foydalanish

Kognitiv jarayonlar — diqqat, xotira, tafakkur, idrok, kuzatuvchanlik, strategik mushohada — harbiy tayyorgarlikning ajralmas qismi sifatida talab qilinadi.

Diqqat — harbiy xizmatchining asosiy psixik resursi. Jang maydonida bir vaqtning o'zida bir nechta axborot oqimini (vizual, audio, taktil, texnologik) qayta ishlash talab qilinadi. Kuzatuvchanlik orqali voqea va jarayonlarni oldindan sezish, tahdidni prognoz qilish, yashirin ob'ektlarni aniqlash mumkin.

Harbiy mashg'ulotlarda: Ko'p manbali axborotlarni kuzatish mashqlari, Dron tasvirlari asosida ob'ektni aniqlash, Taktik xaritalarni tahlil qilish orqali xavf nuqtasini bilish kabi mashqlar kognitiv ko'nikmalarni sezilarli mustahkamlaydi. Harbiy tayyorgarlikda xotira muhim rol o'ynaydi. Operatsion, vizual, motorika va uzoq muddatli xotira harbiy xizmatchiga taktik sxemalarni eslab qolish, harakatlar ketma-ketligini to'g'ri bajarish va stress holatida ham vazifatni unutmaslikka yordam beradi.

Uzoq muddatli xotirada saqlanadigan bilimlar: Harbiy unvon, belgi, kod va signallar, Hudud xaritasi, koordinatalar, Qurol-yarog'ni qurollash usullari, Favqulodda vaziyat

algoritmлари, Xotira yo'qolishi taktik xatolarga, xavfli oqibatlarga olib kelishi mumkin. Harbiy xizmatchining kognitiv salohiyati aynan qaror qabul qilish jarayonida namoyon bo'ladi.

Tahdid ostida, qisqa vaqt ichida, xavfsizlik, resurs va mamlakat manfaatlarini hisobga olgan holda qaror qabul qilish — yuqori darajadagi strategik fikrlash natijasi.

Qaror qabul qilish bosqichlari:

- ❖ Vaziyatni baholash
- ❖ Maqsadni aniqlash
- ❖ Variantlarni tahlil qilish
- ❖ Eng maqbul yechimni tanlash
- ❖ Natijani oldindan baholash

AQSh armiyasi tajribasida "O'yla, Bashorat qil, Harakat qil" modeli keng qo'llaniladi. Bunda kognitiv fikrlash tezligi muvaffaqiyat kaliti hisoblanadi. Harbiy sharoit — yuqori stress, xavf, noaniqlik va hayot uchun tahdid mavjud bo'lgan muhitdir. Bunday sharoitda odamning kognitiv jarayonlari susayishi, diqqat pasayishi, xotira buzilishi mumkin. Shu sababli psixologik tayyorgarlik orqali stress ostida ham to'g'ri fikrlash, holatni tahlil qilish va aniq qaror qabul qilish o'rgatiladi. Bu uchun qo'llaniladigan usullar: Mental simulyatsiya, Vizual trening (Virtual Reality, Drone war simulation), Psixologik chidamlilik testi, Biokibernetik mashg'ulotlar

Harbiy akademiya va oliy harbiy bilim yurtlarida kognitiv qobiliyatni rivojlantirish uchun quyidagi zamonaviy metodlar qo'llaniladi:

- ✓ Gamifikatsiyalangan ta'lim
- ✓ Raqamli simulyatorlar
- ✓ VR va AR texnologiyalari
- ✓ Sun'iy intellekt asosida taktik modellashtirish
- ✓ Analitik fikrlash mashqlari

Ushbu yondashuvlar nafaqat nazariy bilim, balki real jangovar vaziyatni modellashtirib, fikrlashni tezlashtirishga xizmat qiladi.

Harbiy tayyorgarlik faqat jismoniy va texnik tayyorgarlik bilan cheklanmaydi. Kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish — harbiy salohiyatning intellektual asosi, xavfsizlik garovi va zamonaviy armiya muvaffaqiyati mezonidir. Kognitiv psixologiya va harbiy ta'limning integratsiyasi jangovar tayyorgarlikni yangi bosqichga olib chiqadi. Harbiy xizmatchining fikrlashi tez, mantiqli, analitik va stressga bardoshli bo'lsa, harbiy operatsiyalar muvaffaqiyatli kechadi.

Harbiy tayyorgarlik jarayonida kognitiv qobiliyatlarning o'rni beqiyos bo'lib, ular askar va harbiy mutaxassislarining samarali faoliyat ko'rsatishida asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, idrok, diqqat, xotira, tafakkur, qaror qabul qilish, muammoli vaziyatlarni baholash, tezkor axborotni qayta ishlash kabi kognitiv jarayonlar jangovar tayyorgarlik sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Kognitiv qobiliyatlarning yuqori darajada rivojlanganligi harbiy xizmatchining murakkab operatsion sharoitlarda tez moslashuvi, stressga qarshi bardoshliligi hamda vaziyatni aniq tahlil qilib, xavfsiz va to'g'ri qaror qabul qila olishida muhim ahamiyatga ega.

Mazkur ilmiy izlanishda olingan natijalar kognitiv trening, psixologik tayyorgarlik va situatsion mashg'ulotlarning harbiy ta'lim tizimiga muntazam integratsiya qilinishini zarurligini asoslaydi. Shuningdek, harbiy xizmat jarayonida askarlarda kognitiv jarayonlarni

baholash, monitoring qilish va rivojlantirish bo'yicha zamonaviy metodikalar qo'llanilishi jangovar samaradorlikni oshirishning dolzarb omili ekanini ko'rsatadi.

Umuman olganda, harbiy tayyorgarlikda kognitiv qobiliyatlarning ilmiy asoslangan tarzda rivojlantirilishi nafaqat individual harbiy xizmatchining, balki butun harbiy bo'linma va tizimning tayyorgarlik darajasini sezilarli ravishda kuchaytiradi. Shu bois mazkur yo'nalishda ilmiy-tadqiqotlar, psixologik metodikalar va innovatsion o'quv texnologiyalarini keng joriy etish harbiy sohada strategik ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lib qoladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Karimov Z. Harbiy psixologiya asoslari. – Toshkent: “Fan”, 2018. – 45–52 b.
2. Sattorov A. Kognitiv jarayonlarning harbiy tayyorgarlikdagi ahamiyati. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2020. – 66–71 b.
3. Ergashev I. Oliy nerv faoliyati va xotira mexanizmlari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2017. – 90–94 b.
4. Abdurahmonov M. Harbiy pedagogika va psixologiya. – Toshkent: “O'qituvchi”, 2019. – 101–105 b.
5. Raximova G. Harbiy ta'limda motivatsiya va intellektual rivojlanish. – Buxoro: “Buxoro nashriyoti”, 2021. – 55–61 b.
6. Tursunov Sh. Harbiy xizmat nazariyasi va kognitiv model. – Toshkent: “Tafakkur”, 2020. – 88–93 b.
7. Umarova N. Stress ostida tezkor qaror qabul qilish psixologiyasi. – Toshkent: “Universitet”, 2018. – 76–82 b.
8. Qayumov N. Diqqat va kuzatuvchanlikni rivojlantirish usullari. – Namangan: “Noshir”, 2022. – 43–49 b.
9. Soliyev M. Harbiy psixodiagnostika va baholash metodlari. – Toshkent: “Innovatsiya”, 2021. – 98–103 b.
10. Omonov D. Harbiy kadrlar tayyorlashda axborot texnologiyalari. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2022. – 57–63 b.
11. Ne'matov S. Neyropsixologik yondashuvlar harbiy treningda. – Farg'ona: FDU nashriyoti, 2019. – 84–89 b.
12. Jo'rayev A. Kognitiv qobiliyatlarning baholash mezonlari. – Qarshi: QDPI, 2020. – 64–68 b.
13. Sodiqova M. Harbiy tayyorgarlikda psixofiziologik omillar. – Toshkent: “Ziyo”, 2017. – 52–58 b.
14. Eshonqulov R. Harbiy xizmatchilar uchun psixologik trening. – Toshkent: “Milliy g'oya”, 2018. – 71–75 b.
15. Hasanov B. Kognitiv kompetensiyalarni shakllantirish metodologiyasi. – Samarqand: SamDU, 2021. – 96–102 b.
16. Abdurasulov, J., & Toshpo'latov, A. . (2025). O'SMIRLARDAGI PSIXOLOGIK ASPEKTLAR. Yevrosiyo Ijtimoiy Fanlar, Falsafa Va san'at Jurnal, 5(9), 90–99. Retrieved from <https://in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/60762>
17. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17250243>
18. Toshpo'latov, A. (2025). “KONSTITUTSIYA - XALQCHIL DAVLAT, BARQAROR TARAQQIYOT VA FAROVON HAYOT ASOSI!”. Yevrosiyo Ijtimoiy Fanlar, Falsafa Va san'at Jurnal, 5(9), 100–106. Retrieved from <https://in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/60763>

19. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17250266>
20. Toshpo'latov, A. ., & Erkayeva , D. (2025). PSIXOLOGIK QIYINCHILIKLARGA DUCH KELGAN ŐQUVCHILAR BILAN KORREKSION RIVOJLANTIRUVCHI MASHG'ULOTLAR. Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования, 4(18), 11–20. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/zdpp/article/view/62837>